

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2017, Yıl:5, Sayı:9

Geliş Tarihi: **22.02.2017**

Kabul Tarihi: **04.04.2017**

Sayfa:185-199

ISSN: 2147-8872

BOLŞEVİK İHTİLÂLİ SONRASINDA YENİ SOVYET İDARİ SİSTEMİNİN KIRGIZİSTAN'DAKİ GÖRÜNTÜSÜ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

Ercan Çelebi**

Özet

Rusya, 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Çarlık Rusyası'nın mirasını devralarak; genelde Türkistan'da özelde ise Kırgızistan'daki varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 24 Kasım 1917'de "*Rusya Halklarının Hakları Beyannâmesi*" nin yayınlanmasından sonra Rusya'nın ve doğunun bütün Müslüman işçilerine hitaben özel bir çağrı neşredilerek, Çarlık Rusyası'na bağlı milletlerin kendi mukadderatlarını belirleyebilecekleri ifade edildi. Rusların verdiği hakkı kullanarak bağımsızlığını ilk olarak 6 Aralık 1917'de Finlandiyalılar ilân etti. Bunu 11 Aralıkta Litvanya, 12 Ocakta Letonya, 22 Ocakta Ukrayna ve 24 Şubatı Estonya izledi. Türk ve Müslüman unsurlar içinde ilk olarak 22 Temmuz 1917'de İdil-Ural Millî Muhtariyeti ilân edildi. 28 Kasım'da Başkurtlar, 26 Aralıkta Kırım'lılar cumhuriyetlerini ilân ettiler. Bunu Alaş-Orda ve Hokand'da ilân edilen Türkistan Millî Muhtariyetleri izledi. En son olarak 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Bununla birlikte Bolşevikler; gayr-i Rus müstemleke ülkelerdeki Rus emperyalizmi menfaatlerini sağlamlaştırma yoluna gittiler. Bunun için en önemli dayanak "*Çarlık devri Rus güçleri*", arkasına gizlenecekleri şiâr ise "*beynelmilel proleter ve mazlum şark milletleri çalışanları inkılâbı*" idi. Böylece Ruslar plânlarının birinci aşamasını yani "*millî Sovyet devleti*" nazariyesini uygulamaya koydular. Moskova bu "*millî Sovyet Cumhuriyetleri*" ne müstakil devletler gibi muamele etmiş; hatta onlarla çeşitli muahedeler imza ederek onları avutabilmişti. Uzun iç savaşlardan sonra 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ilân

* Bu çalışma 22-24 Mayıs 2015 tarihleri arasında icra edilen "*Uluslararası Dünden Bugüne Kırgızistan Türkiye İlişkileri Sempozyumu*" nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Yrd.Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, ecelebi@kastamonu.edu.tr.

edildikten sonra, 31 Ocak 1924'te düzenlenen II. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Kurultayı'nda ilk anayasa kabul edilmiştir. Oluşturulan “Yeni Sovyet Sistemi”, ulusları kontrol etmede, Sovyetlerin kullandığı en önemli araçlardan biri oldu. Bu çalışmada Bolşevik İhtilâli sonrasında yeni Sovyet Rus İdarî Sistemi'nin Kırgızistan'daki görüntüsü üzerine tespitlerde bulunulması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Çarlık Rusyası, Sovyet Rusya, Bolşevik İhtilâli, Türkistan.

EVALUATIONS OF THE NEW SOVIET ADMINISTRATION SYSTEM IN KYRGYZSTAN AFTER THE BOLSHEVING PROBLEM

Abstract

Russia, after the Bolshevik Revolution of 1917, took over the heritage of Tsarist Russia; In general Turkestan and in Kyrgyzstan in particular. After the publication of the Declaration of the Rights of the People of Russia on November 24, 1917, a special call to Russia and all the Muslim workers of the East was issued and it was stated that the nations affiliated to Tsarist Russia could identify their destiny. Using the right of the Russians, the Finns first proclaimed their independence on 6 December 1917. This was followed by Lithuania on December 11, Latvia on January 12, Ukraine on January 22 and Estonia on February 24. Among the Turkish and Muslim elements, the Idil-Ural National Autarchy was first declared on 22 July 1917. On November 28, the Bashkirs proclaimed the Crimean republics on December 26. This was followed by the Turkestan National Autonomous Communities announced in Alash-Orda and Hokand. Finally, on 28 May 1918 the Republic of Azerbaijan was established. The Bolsheviks, however, They went on to consolidate the interests of Russian imperialism in non-Russian Russian indigenous countries. The most important basis for this was the “*Tsarist Revolutionary Russian Forces*”, and the secret behind them was the “*revolution of the proletarian and oppressed oriental nationals of the civilized*”. Thus, they put the first stage of the Russian plans, the “*national Soviet state*”, into practice. Moscow has treated these “*national Soviet Republics*” as independent states; Even by signing various duties with them. After the long civil war, after the Soviet Union of Socialist Republics was proclaimed on December 30, 1922, The first Constitution was adopted in the Soviet Socialist Republics Union Assembly. The “*New Soviet System*” created was one of the most important tools used by the Soviets without controlling the nations. Russia, after the Bolshevik Revolution of 1917, took over the heritage of Tsarist Russia; In general Turkestan and in Kyrgyzstan in particular. In this work, it is thought that after the Bolshevik Revolution, the new Soviet Russian Administrative System should be identified on the image in Kyrgyzstan.

Keywords: Kırgızstan, Tsarist Russia, Soviet Russia, Bolshevik Revolution, Turkestan.

Giriş

Hokant Hanlığı'nın Kırgız tarihindeki yeri ve önemi büyüktür. 1510'da Muhammed Şeybani Han'ın Şah İsmail'e yenilmesinden sonra, Özbek Devleti parçalanmış ve toprakları üzerinde Buhara, Hive ve Hokand Hanlıkları kurulmuş bulunuyordu. 1700'lerde Kalmuk, Cungar, Oyrat baskısından dolayı Altayların kuzeyindeki yerlerini terk ederek Tanrı Dağlarına göç eden Kırgızlar, bundan sonraki dönemde Hokand Hanlığına bağlandılar. Kırgızlar Hokand Hanlığı'nda nüfusun önemli bir kısmını teşkil ettikleri için, kısa sürede devlet ve ordunun idaresi, Kırgızların eline geçti. Özellikle Kırgızların oluşturduğu Hokand ordusu, komşu ülkelerde gücünden çekinilen ve saygı duyulan bir kuvvet haline geldi. Hokand Hanlığının yarattığı bu saygın durum, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.¹

Rusya'nın Kırgızların yaşadıkları toprakları işgali, 1852'de başlayıp 24 yıllık uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Ruslar 1852 tarihinde Hokand Hanlığı'nın Aral Gölü çevresindeki Akmescit kalesini² ve daha sonra sırasıyla Uzun-Ağaç, Bişkek ve Tokmak mevkiilerini zapt ettiler.³ 1861'de Isık-Göl çevresini ele geçiren Ruslar, 1867'de Kırgızistan'ın bir kısmını Yedi-Su eyaletine dâhil ederek, Türkistan Vilâyetine bağlamışlar; diğer bir kısmı ise Sır-Derya ve Fergana eyaletleri ile birleştirilmiştir. 1876'da ise Kırgızistan'ın güney kısmı, Rus idaresine girmiştir.⁴ Hokand Hanlığı'nın Ruslar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bugünkü Kırgızistan toprakları olarak bilinen alanların büyük bir kısmı, Türkistan Genel Valiliği adı altında oblast, uyezd ve volost gibi farklı idarî bölümlere ayrıldı.⁵ Bununla birlikte Kuzey Kırgızistan, 11 Temmuz 1867 tarihinde kabul edilen Geçici Ahval Esasına göre 1886 tarihine kadar idare edilirken; Güney Kırgızistan ise 1873 tarihinde Genel Vali Kaufman tarafından hazırlanan Ahval Esasına göre yönetilmiştir. 1886 yılına gelindiğinde ise Türkistan Genel Valiliği tarafından askerî nitelik taşıyan yeni bir yönetmelik hazırlanmıştır.⁶ 1891 tarihinde çıkarılan Step İllerini Yönetmek Hakkındaki Tüzük ile Kırgız manaplarının yönetim hakları ellerinden alınmıştır.⁷

Hokand Hanlığı'nın ihyası ve Kırgızların bağımsızlığı kazanmaya dönük olarak 1875'te Abtabaçı Abdurrahman Bek ve 1885'te Oş'ta Nasır Han Töre öncülüğünde başlatılan isyanlar ile 1898'de Hokand'ın Andican kasabasında başlatılan yeni bir ayaklanma başarısızlıkla

¹ Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 19-20.

² Baymirza Hayit, "Akmescitte Kanlı Savaş", *Milli Türkistan*, Sayı: 55, 1944, s. 13-16.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Saray, "Rusya'nın Türkistan'da Yayılması", *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 561-576; Robert F. Baumann, "Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması", *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 577-586; Steven Sabol, "Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti", *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 587-595.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Toktorbek Ömurbekov, "Sömürge Döneminde Kırgızlar", (Çev. Liliye Sabirova), *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 616-625.

⁵ Rafiz Abazov, "Çarlık Yönetimi Altında Kırgızlar", (Çev. Özgür Çınarlı-Ahmet Karan), *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 610; Füsün Kara, "Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, Elazığ 2007, s. 331.

⁶ Tinçtıkbek Çorotekin, "Kırgızistan Cumhuriyeti", *Türkler*, Cilt: 19, Ankara 2002, s. 249-250.

⁷ Kara, ag m, s. 332.

sonuçlanmıştır.⁸ Son olarak 1916 Temmuzunda Türkistan'ın genelinde başlatılan “1916 Yılı İsyanı”, Ruslar tarafından şiddetle bastırılmıştır.⁹ Felaketle sonuçlanan bu olay, Kırgız tarihinde “ürkün” olarak adlandırılmıştır.

1. Bolşevik İhtilâli Sonrası, Sovyet Hükümetinin Açıklamaları ve Türkistanlıların Durumu

Bolşevikler iktidarı ellerine geçirdikten sonra millî faktörlerin değerini anlayarak, Müslümanların sempatisini kazanmaya çalıştılar. 24 Kasım 1917'de “Rusya Halklarının Hakları Beyannâmesi” nin yayınlanmasından sonra Rusya'nın ve doğunun bütün Müslüman işçilerine hitaben özel bir çağrı neşredildi. Bu çağrıda Müslüman inanışlarına ve geleneklerine saygı gösterileceği kaydedilmekte idi. Lenin ve Stalin'in imzalarını taşıyan bu tarihi belge, Müslümanların duygularını kamçulamak için kaleme alınmıştı. Bu bildiriye: Rusya Müslümanlarının inanç ve gelenek, millî ve kültürel kurumlar bakımından serbest ve dokunulmazlık içinde oldukları belirtiliyor ve ihtilâli desteklemeleri isteniyordu.¹⁰ Böylece Bolşevikler, halkların kendi mukadderatlarını tayin edebilmelerini, hatta Rusya'dan ayrılıp müstakil devlet kurabilme haklarını, Çarlık zamanında Rus muhacirlerine dağıtılan toprakları geri vermeyi, dinî ve millî müesseselere hürmet göstermeyi, hakların kardeşliğini, kısacası “dünya cenneti” kurmayı vadediyorlardı.¹¹ Bolşevikler başlangıçta bahse konu beyannamede yer alan açıklamalara uygun davrandıkları için, Rusya Müslümanlarıyla Rus olmayan Hristiyan uluslar, Çarlığı geri getirmek isteyenlere karşı Bolşevikleri desteklediler.¹²

Bununla birlikte kendi millî mukadderatlarını tayin etmek isteyen Türkistan millî güçleri karşısında iki farklı Rus fraksiyonu bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, millî mücadele davasına menfî tavır almış; ikincisi ise millî istiklâl hakkını tanıyacaklarını ilân etmişti.¹³ Gerçekte ise bu iki Rus fraksiyonunun temelde gayr-i Rus halkların istiklâl ve muhtariyet fikirlerine karşı olduğu kısa süre sonra görüldü. Bazıları “milletlerin kendi mukadderatlarını belirlemelerini” proleter diktatörlüğü devrine yakışmayan irticaî bir mesele olarak değerlendirirken; diğerleri ise bu meseleyi, ezilen milletleri Bolşevik saflarına katmak için bir yol ve vasıta olarak görmekteydi.¹⁴ 1917 yılı Nisan ayında Petersburg'ta “millî

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan Çelebi, “Türkistan'da Rus Sömürü İdaresine Karşı İsyancılar: Abtabaçı Abdurrahman Bek ve Dükçi İşan İsyancıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 146, Ekim 2003, s. 181-188.

⁹ Saray, *age*, s. 54-55; Ömurbekov, *agm*, s. 622-625. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan Çelebi, “8 Temmuz 1916 Tarihli Çar II. Nikola Fermanı ve Türkistan'da 1916 Yılı Genel Ayaklanması”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 144, Haziran 2003, 183-195.

¹⁰ A. Bennigsen-C. Lemercier Quelquejay, *Stepte Ezan Sesleri*, İstanbul 1981, s. 98.

¹¹ “Rus Diktatörlüğü Bayramı Biz İçin Millî Bir Matem Künidir”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 24, 1931, s. 2. Gerçekte ise Bolşevikler gayr-i Rus halklar arasında tesiri olabilecek “milletlerin kendi kaderlerini tayin etme” ve “millî mukadderat” meselesini şu açıdan programlarına almışlardı: Bolşevikler bu şekilde hareket ederek, çevre gayr-i Rus ülkelerde karşılarındaki muhalif fırkalara karşı yürütecekleri mücadelede gayr-i Rus halkların kendi taraflarını tutmalarını ve hiç olmazsa tarafsız kalmalarını sağlayacaklardı. Bkz. Tahir (Tahir Çağatay), “Bolşeviklerin Millî Siyaset Oyunu”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 78, 1936, s. 2.

¹² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III, Ankara 1983, s. 248.

¹³ Tahir (Tahir Çağatay), *agm*, s. 3.

¹⁴ Pyatakof, Preobrajenskiy, Buharin ve Dzerjenskiy millî mukadderat ve millî muhtariyet meselelerinin programdan çıkarılmasını istemekteydiler. Onlar hakikatte millî mukadderat ve millî muhtariyet meselelerinin yalandan da olsa ilân

mesele” hakkındaki Bolşevik nazariyesi ele alındı. Bu toplantıda Pyatakof ve Stalin kendi gruplarının görüşlerini dile getirdiler. Rusya’daki bütün halkların tayin-i mukadderat haklarını tanıdığını söyleyen Stalin, toplantıda bu konudaki fikirlerini şu sözlerle ifade etti: “*ben bütün milletlerin Rusya’dan ayrılmak haklarını tanıyorum. Fakat bu, o halkı bunu yapmaya mecbur ettiğimi göstermemektedir. Her halk ayrılmakta haklıdır. Lâkin bu hakka sahip olan halkın, bazı durumlarda bundan istifade etmemesi de mümkün*”. Bir halkın kendi hakkından istifade etmesine engel olan durumu da yine kendisi “*o da proleter menafiidir*”¹⁵ sözüyle açıklamıştır. Stalin’in karşısında yer alan Pyatakof ise: “*Bizim için mukadderat meselesinin programımızda yazılıp neşredilmesinin gerekliliğini anlamıyorum*” der. Konferansa biri Stalin diğeri Pyatakof gruplarının destekledikleri iki tahrir verildi. Bu tahrirlerde ne anlatılmak istendiği ve birbirlerinden farklı olan yanları asla anlayamamıştır. Konferans Stalin’in teklifini kabul etti. Bu tahrire göre: “*Bu meseleyi Proleter Fırkası, zaman ve şartların icabına göre proleter sınıfı ve onun sosyalizm yolundaki mücadele menafii nokta-i nazarından hareketle hal edecektir*”.¹⁶ Lenin ve Stalin’in bu aldatıcı ve elastiki nazariyeleri, Avrupa devletleri müstemlekelerindeki halkları kendilerine celp ederken; ikinci taraftan Rusya’nın Ukrayna, Kafkasya, Türkistan ve başka ülke halkları üzerinde Rus proletaryası hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Kısa bir müddet sonra her tarafta Rus fırkaları üstünlük kurmaya başlayınca Bolşevikler; gayr-i Rus müstemleke ülkelerdeki Rus emperyalizmi menfaatlerini sağlamlaştırma yoluna gittiler. Bunun için en önemli dayanak “*Çarlık devri Rus güçleri*”, arkasına gizlenecekleri şiâr ise “*beynelmilel proleter ve mazlum şark milletleri çalışanları inkılâbı*” idi. Böylece Ruslar plânlarının birinci aşamasını yani “*millî Sovyet devleti*” nazariyesini uygulamaya koydular. Bu suretle kendi mukadderatlarını belirleme çabasında olan gayr-i Rus halkları Rusya’ya bağlama vasıtası olan “*millî müstakil ve muhtar Sovyet Cumhuriyetleri*” ortaya çıkmaya başladı. Moskova bu “*millî Sovyet Cumhuriyetleri*” ne müstakil devletler gibi muamele etmiş; hatta onlarla çeşitli muahedeler imza ederek onları avutabilmişti. Fakat Rus idaresi ülkede yerleşmeye başladıktan sonra Moskova, kızıl Rus emperyalizminin merkezi, millî cumhuriyetler ise onun müstemlekesi şeklini aldı.¹⁷

24 Kasım 1917’de “*Rusya Halklarının Hakları Beyannâmesi*” nin yayınlanmasından sonra, Rusların verdiği hakkı kullanarak bağımsızlığını ilk olarak 6 Aralık 1917’de Finlandiyalılar ilân etti. Bunu 11 Aralıkta Litvanya, 12 Ocakta Letonya, 22 Ocakta Ukrayna ve 24 Şubatda Estonya izledi. Türk ve Müslüman unsurlar içinde ilk olarak 22 Temmuz 1917’de İdil-Ural Millî Muhtariyeti ilân edildi. 28 Kasımda Başkurtlar, 26 Aralıkta Kırımhlılar cumhuriyetlerini ilân ettiler. Bunu Alaş-Orda ve Hokand’da ilân edilen Türkistan Millî Muhtariyetleri izledi. En son olarak 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuş

edilmesini gerekli görmekteydiler. Bkz. M.Ç (Mustafa Çokayoğlu), “Millî Mesele Tivereğide”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 9-10, 1930, s. 7.

¹⁵ Çokayoğlu Mustafa, “Millî Küreş Meydanında”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 17, 1931, s. 16; Seyit Sertçelik, “Rus İmparatorluğu’nun Avrupa Yakasında Yaşayan Türklerin Demografik Dağılımı ve Çarlık Rusyası’nın Türklere Yönelik Politikaları”, *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002, s. 394.

¹⁶ M.Ç (Mustafa Çokayoğlu), agm, s. 10.

¹⁷ Tahir (Tahir Çağatay), agm, s. 3-4.

oldu. Kafkas milletleri 25 Nisan 1918’de Birleşik Kafkas Hükümetini ilân etmişler; fakat General Denikin’in saldırılarıyla bu hükümet zayıflamış ve dağılmıştı. Türkistan halkı ise I. Dünya Savaşı’nın gidişatını ve bilhassa Rusya’nın uğradığı mağlubiyetleri kendisi için bir teselli ve gelecek için bir ümit kaynağı olarak görmekteydi. Zira inkılâp öncesi Türkistan’da durum siyasî, içtimaî, iktisadî ve diğer açılardan Türkistanlıların aleyhine idi. Stolipin’in 3 Haziran 1907 yılındaki kanunu, Türkistanlıları Devlet Duması’na seçilme haklarından da mahrum etmişti. Türkistan’da Rusya’da olduğu gibi halk tarafından seçilen mahalli idarelerde (Zemstow) yoktu. Hatta Taşkent ve Alma-Ata şehirleri hariç, Türkistan şehirlerinde belediye de bulunmuyordu. Taşkent ve Alma-Ata belediye seçimlerinde ise Türkistan halkı Ruslar ile eşit haklara sahip değildi. 1917 Rus İnkılâbı’na kadar, Türkistan’da çok fazla yüksek tahsilli kişide yoktu. Hiçbir türlü matbuatın çalışmasına da izin verilmemekteydi. Faaliyeti tespit edilen neşriyat yok edilmekteydi. En verimli yerler Rus hükümeti tarafından Rus çiftçilerine verilmekte; Türkistan’ın Dala halkı ise ekime-dikime elverişli olmayan yerlerde oturmaya mecbur edilmekte idi. Türkistan’ı “ferman-ı âli” mucibince teftiş eden Senatör Graf Palen’e göre: “On yıldan beri Türkistanlılar tarafından işlenmekte olan yerler zorla alınıp Rus muhacirlerine verilmekte; binlerce Rus muhacirini yerleştirmek için on binlerce yerli yerleşik hocalıklar bozulmakta idi”.¹⁸ Bu nedenle Türkistanlılar olabilecek bir inkılâbı, kendileri için kurtuluş olarak görmekteydiler. Çokayoğlu, Yaş Türkistan’ın 43. sayısındaki “Türkistannın İnkılâb Aldındaki Vaziyeti” başlıklı makalesinde bu konuda şunları söyler: “Rusya’da bir inkılâp olmasını candan istediğimizi ben gizlemiyorum. O memlekette tebaasını yüksek ve alçak, birinci ve ikinci derece şeklinde ayırmayan demokrat bir rejimin kurulmasını yürekten istemekteydik. Lâkin böyle bir rejime normal bir tekâmül yoluyla geçiş imkânına da ümit kalmamıştı”.¹⁹

İlk teşkil edilen inkılâp hükümetinin Türkistan’da Kurapatkin hükümranlığını devam ettirmesi, Türkistanlıların ümitlerini boşa çıkarmış oldu. Bununla birlikte İslâm Şah Ahmedov ve Mustafa Çokayoğlu Genel Vali Kurapatkin’in yerinde kalmasını istiyorlardı. Onlara göre böyle popüler bir şahıs Türkistan’da huzuru sağlayabilirdi.²⁰ Başında Kerenski’nin bulunduğu inkılâpçı sosyalistler hükümeti devrıldıktan sonra, çoğunluğu Rus Millî Demokrat Fırkası’na mensup kişilerden oluşan Türkistan Muvakkat Hükümet Komitesi çekilmiş, yerine Nalifkin’in başında bulunduğu yeni bir heyet gelmişti.²¹

Bolşevik İnkılâbı’nın akabinde Rusya’da çeşitli değişiklikler görülmekle birlikte, Türkistan’da mevcut durum kendisini korumakta; hatta Kurapatkin ve Folbawm’in Yedi-Su kırgını Kerenski ve Nalifkin döneminde de devam etmekte idi. Kerenski, Türkistan halkının yaşamakta olduğu zulüm ve haksızlıkları kendisine iletmek isteyen ve idarî konularda ıslâhat talep eden Türkistanlı dostlarını da geri çevirmişti. Gerçekte Kerenski’nin hükümeti devralması Türkistanlıları sevindirmişti. Çünkü diğer ateşli Rus siyasîleri arasında Kerenski, Türkistanlılar için özel bir yer tutmakta idi. Vaktiyle o, 1916 yılında Rusya Devlet

¹⁸ “Türkistanlıların İnkılâb Aldındağı Vaziyeti”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 43, 1933, s. 26-28.

¹⁹ “Türkistanlıların İnkılâb Aldındağı Vaziyeti”, s. 26.

²⁰ Abdülvahap Oktay, *Türkistan Millî Hareketi ve Mustafa Çokay (Doğumunun 60. Yılı Münasebetiyle)*, İstanbul 1980, s. 26.

²¹ Temuroğlu (Tahir Çağatay), “Türkistan’da İnkılâp Devri”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 25, s. 22.

Duması'ndaki Müslüman fraksiyonu başkanı Kutluğ Muhammet Mirza Tevekel ile Türkistan'a yaptığı seyahati Taşkent, Andican ve nihayet Devlet Duması minberinden bütün Türkistan'ı isyana mecbur eden çar hükümeti siyasetini tenkit edici ateşli nutuklarıyla sadece Türkistan'da değil, bütün Rusya mahkûmu Türk ülkelerinde ismini duyurmuştu. Çokayoğlu'na göre Kerenski, 22 Ağustos 1916'da Andican Mescit Camii çevresinde yaptığı hararetli konuşmasında: “Çar hükümetinin yürütmekte olduğu müstebit siyasetinde, Rus demokrasisinin hiçbir mesuliyeti olmadığını, Rus demokrasisinin devlet hâkimiyetinin doğrudan doğruya halk kitlesinin eline geçmesi için mücadele etmekte olduğunu ve Türkistanlılarında Ruslar ile aynı hak ve hukuktan faydalanmaları gerektiğini” söylemekte idi. Bir hafta sonra Taşkent'te bir ziyafette ise: “Rus demokratlarını Türkistan yerlilerinin haklarını müdafaa yolundaki demokrasi vazifelerini ciddiye almamakla suçlamakta” idi.²²

Kasım 1916'da Dala Kazakları'nın temsilcileriyle yaptığı müzakerede, Turgay vilâyetinden gelen vekillerin Dala Türklerinin işçi yerine 10.000 at verme teklifinin hükümete iletilmesi konusunda aracılık yapmasının istenmesi üzerine Kerenski onlara: “Ben böyle bir teklifte bulunmanızı tavsiye etmem. Rus hükümetine inanmak doğru olmaz. O sizin atınızı da alır, işçinizi de ister”²³ cevabını vermişti. Şubat İnkılâbı ile birlikte hükümeti devralması üzerine Türkistan'ın her yerinden ona tebrik telgrafları yağdı. Rusya'daki inkılâp hareketlerinin iç yüzünü bilmeyen Türkistan halkı, hükümet başına geçtiğini işittiği andan itibaren “Çarlık imperyumunu yıkan inkılâbî değişim” ile Türkistan'da onun şöhretini daha da artırdı. Ekim İhtilâli ile Kerenski hükümeti bırakmak zorunda kaldı. Bolşeviklerin iktidarı ellerine almalarından sonra Rus demokrasisi de yok oldu. Yalnız birbirine düşman, birbiri ile tartışmakta olan ayrı demokratlar ve demokrat grupları ortaya çıktı. Kerenski bu durumu: “Biz birbirimize karşı barbarız”²⁴ diyerek izâh eder. Ekim İhtilâli'nden sonra Kerenski, öncesinde “Rusya'dan ayrılmak isteyen bütün milletlerin temsilcilerini etrafına toplanıp onunla beraber umumî demokratik gaye ve prensipler” için mücadele etmeyenleri suçlarken; Ekim İhtilâli ile Çarlık Rusyası'nı hatasız bir ideal derecesine çıkarmıştır.²⁵

Türkistanlılar her ne kadar bir inkılâbın gerçekleşmesini istiyorlar ise de, inkılâba bir katkıları olmamış (tarafsız kalmış); Bolşevik Merkezî Hükümeti'nin “Türkistan Sovyet Hükümeti” ni oluşturmasından sonra ancak harekete geçmişlerdir.²⁶ Bundan sonra Türkistanlı münevverler, siyasî teşkilâtlanma ile millî bir cephe oluşturma yoluna gitmişlerdir. Sovyet tarihçilerinden S. Muraveskiy bu konuda şunları söyler: “Yerli aydınlar millî azatlık için Türkistan halkını teşkilâtlandırma yoluna gittiler. Bu yol ise Sovyet Hükümetinin Türkistan'da takip ettiği siyasetin tam karşısında idi”.²⁷ 31 Mart-3 Nisan tarihlerinde Taşkent'te Türkistan aydınları Şura-yı İslâm'ı kurarken, muhafazakâr mollalar Şir Ali Lapin liderliğinde başka bir grup teşkil ettiler. Bu iki grup 1917 yılının 16-23 Nisan tarihlerinde Taşkent'te ilk Müslüman

²² Mustafa Çokayoğlu, “Kerenski ve Türkistan Millî hareketi I”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 9-10, s. 22.

²³ Çokayoğlu, agm, s. 22.

²⁴ Mustafa Çokayoğlu, “Kerenski ve Türkistan Millî hareketi II”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 9-10, s. 23.

²⁵ Mustafa Çokayoğlu, “Kerenski ve Türkistan Millî hareketi III”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 9-10, s. 26.

²⁶ “Türkistandağı Siyasi Vaziyet”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 14, 1931, s. 1.

²⁷ “17'nci Yıl Fibrâl”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 5-6, 1930, s. 3-4.

Kongresini topladılar. Bu toplantıya 450 delege katıldı. Bunlardan 93'ü Rus idi.²⁸ Rus Maletski ve Kadetler seçim ve belediye idaresi meselelerinde Rus azınlığı ve çıkarlarını korumak için çalıştılar. Es-Er'ler Müslümanları desteklediler. Türkistan Müslümanlarının sağ cenah Ruslara indirdikleri ilk darbe bu oldu.²⁹

Sadri Maksudi ve bazı Kazanlı aydınlar kongreyi etkileyerek yalnız dinî ve maarif meselelerine ait kararlar aldirmaya yönlendirmişlerdir. Ayrıca idare usulünde de federasyona muhalif olmuşlardır. Kongrede birçok konu görüşüldü. Müslüman delegeler Türkistan'ın geleceğini Ruslara bırakmamaya karar verdiler. Gasp edilen toprakların sahiplerine iadesi istenildi. Ayrıca Müslüman Merkez Şurası'nın kurulmasına karar verildi. 4-8 Nisan'da yapılan Türkistan Müslümanları I. Kongresi'nden sonra aynı ay içinde Orenburg'ta I. Kazak Kongresi yapıldı. Burada Kazakistan, Türkistan ve Başkurdistan'ın muhtar olması kararlaştırıldı. Orenburg'ta Başkurt Merkez Şurası, Taşkent'te Türkistan Müslümanlarının Deputatlarının Merkez Şurası teşkil edilip muhtariyet gayelerini propaganda için Orenburg'ta Başkurt, Taşkent'te Kengeş gazeteleri çıkarılmaya başlandı. Taşkent'teki Şura Reisi Mustafa Çokayoğlu idi. Zeki Velidi temmuz ayına kadar Serkâtip ve Dâhili Teşkilât İşleri Şubesi Müdürlüğü'nü, o tarihten sonrada Başkurdistan Şurası Sekreteri ve Teşkilât İşleri Müdürü oldu. Bunları tek merkezde toplamanın önündeki tek engel ise Rusların Pan-Türkizm ithamları idi.³⁰

21-26 Temmuz tarihlerinde Orenburg'ta Başkurt ve Kazak Umumî Kongresi yapıldı. Bu kongreler ayrı gibi görünseler de, temelde aynı amacı savunuyorlardı. Kararlar müşterek olarak kabul edildi. Başkurtlar ellerinden alınan topraklar hakkında görüşmeler de bulunmak üzere Osman Kuvatov, İldırhan Mutin ve Zeki Velidi'den oluşan bir heyeti Başbakan Kerenski'ye gönderdiler. Eylül ayında II. Başkurt, bir hafta sonrada II. Türkistan Müslümanları Kongresi düzenlendi. Ali Han Bökeyhan Kadet partisinden ayrılarak "*Alaş-Orda*" partisini kurdu. Özbekler ise Münevver Kâri'nin etrafında toplandı. Bu sırada Türkistan'da ilerlemeci ve sosyal demokrat liberal aydınlar ile muhafazakâr ulema birbirleriyle mücadele halinde idiler. Kadetler ulemayı, Es-Er'ler aydınları desteklemekte idiler. Kadılar Şir Ali Lapin'in önderliğinde "*Ulema Cemiyeti*" adıyla bir teşkilât kurmuşlar ve Taşkent belediye meclisi seçimlerini kazanmışlardı. Sonradan Şir Ali Lapin İstanbul'a oradan da Talât Paşanın yardımıyla Almanya'ya gitmişti. Amacı Türkistan'a Osmanoğullarından bir prens getirerek ona biat edilmesini sağlamaktı. Kırgızlara yapılan baskılar devam edince Kerenski hükümeti, Türkistan mümessilliği azalarından Şkapski ve Muhammet Tınışbayoğlu'nu inceleme yapmakla görevlendirdi. Es-Er olan Şkapski Rus köylüsü tarafını tuttu. Arazinin Ruslar lehine tahliye edilmesini istedi.³¹ Bu olay Türkistanlıların Es-Er'lere olan güvenini sarstı. Artık Türkistanlılar kendi otonomilerini ve bağımsızlıklarını kazanmak amacıyla teşkilâtlanmaya başladılar. Rus cemaatlerinin türlü fraksiyonlarıyla münasebette bulunan Türkistanlı aydınlar, Türkistan'ın geleceği noktasında

²⁸ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihleri*, Ankara 1985, s. 268.

²⁹ Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkî Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 357.

³⁰ Togan, *age*, s. 360.

³¹ Togan, *age*, s. 364.

onlarla işbirliği yapamayacaklarını anlamış oldular. Gerçekte Safarof: “Müstemlekeçiler için kendileri ile aynı haklara sahip yerli yoksulların hakiki liderleri gerekli değildi. Onlara tercümanlar ve emirlerini yerine getirecek polisler gerekli idi”³² sözleriyle bu durumu izâh etmektedir.

2. Türkistan’da Yeni Sovyet İdarî Siteminin Oluşturulması

1918 başlarında Hokant Muhtariyeti’nin Kızıl Ordu tarafından işgal edilmesi, Fergana vadisinde yeni bir millî hareketin başlamasına neden oldu. Tarihe “Basmacı Hareketi” olarak geçen bu hareketin birinci dönemi 1918-1923 ve ikinci dönemi ise 1926-1935 yılları arasında cereyan etmiştir. Uzun iç savaşlardan sonra 30 Aralık 1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ilân edildikten sonra, 31 Ocak 1924’te düzenlenen II. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Kurultayı’nda ilk anayasa kabul edilmiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliğini oluşturan yeni cumhuriyetlerin nüfus ve sınırları da belirlenmiştir. Bu dönemde Kırgızların nüfusu bir milyonu aşmış bulunuyordu. Bunun 860.000 kişilik Kırgız nüfusu Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyeti’nin içinde yer alıyordu. Geriye kalan 210.000 Kırgız ise Pamir, buhara ve Doğu Türkistan sınırları içinde yaşıyorlardı. Bundan sonra Türkistan’da teşkilâtlanmış olan komünist partiler, Rus Komünist Fırkasına müracaat ederek her biri ayrı cumhuriyetler kurmak istediklerini bildirdiler. Rus Komünist Partisi 12 Haziran 1924’te bu talebi kabul ettiğini bildirdi. Neticede toplanan Merkezî Toprak Komitesi Eylül 1924’te çalışmalarını tamamladı ve Kırgızların yaşadıkları bölgeyi Kara Kırgız Muhtar Bölgesi olarak tanıdı.³³

Pişpek, Karakol, Narın, Oş, Andican vilâyeti, Namangan bölgesinden 10 ilçe, Hokand bölgesinden 2 ilçe, Sır-Derya ve Oluya-Ata bölgelerinden 14 ilçenin katılımı ile yeni Muhtar Kara Kırgız Bölgesi bu şekilde kurulmuş bulunuyordu. Kara Kırgız Muhtar Bölgesi’nin yüzölçümü 200.000 km²’ye yakın olup; altı şehir ve 321 köyden ibaretti. Kırgız Muhtar Bölgesi’nin 828.000 olan yaklaşık nüfusunun % 63,5’i Kırgızlardan, % 16,8’i Ruslardan, % 15,4’ü Özbeklerden ve % 4,3’ü diğer etnik gruplardan oluşmuştur. 15 Ocak 1925 tarihinde ise resmî olarak Kara Kırgız Muhtar Bölgesi’nin kurulduğu ilân edilmiştir. Kara Kırgız Muhtar Bölgesi’nin Meclisi 27-30 Mart 1925 tarihlerinde gerçekleştirdiği Anayasa Kurultayı’nda ülkenin resmî adından Kara kelimesinin çıkartılması ve ülkeye cumhuriyet statüsü verilmesi önerilmiştir. 25 Mayıs 1925’te Kara kelimesi ülkenin resmî adından çıkarılmışsa da cumhuriyet statüsü tanınmamıştır. Bununla birlikte ısrarlı cumhuriyet talepleri karşısında 1 Şubat 1926 tarihinde Kırgızistan, Sovyetler Birliği içerisinde Kırgızistan Muhtar Cumhuriyeti

³² “17’nci Yıl Fibril”, s. 3.

³³ Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 62; Abdullah Gündoğdu, “Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, Güz 2011, s. 404-405. Gerçekte bütün Rusya Merkezî İcra Komitesi ve Komiserler Şurası’nın 26.08.1920 tarihli kararı ile eskiden “Dala Umumi Valiliği” içinde toplanmış olan Semey, Ak-Mola, Turgay ve Ural vilâyetlerinden ibaret bölgede “Kırgız Muhtar Sovyet Cumhuriyeti” ilân edilmiştir. 1924 yılı sonlarında Türkistan’da millî sınırların belirlenmesi siyaseti uygulamaya konulunca Sır-Derya ve Yedi-su vilâyetlerinin bazı kısımları Kırgızistan Cumhuriyeti’ne devredilmiştir. Bkz. “Buküncü Türkistan Cumhuriyetlerinde İdarî Bölünüşler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 64, 1935, s. 40-41.

konumuna gelmiştir.³⁴ 29 Nisan 1929 tarihinde yeni anayasa, Kırgız Bayrağı ve devletin arması kabul edilmiş; başkent Bişkek olmuştur.³⁵ Kırgızistan 1932 tarihinde Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttifakı içerisinde muhtar cumhuriyet konumunda olup³⁶, 1 Ocak 1933 tarihli nüfus sayımına göre nüfusu 1.302.100 ve yüzölçümü 196.700 km² idi.³⁷

3.Yeni Sovyet İdaresinin Kırgızistan'daki Görüntüsü Üzerine Tespitler

Sovyet Rusya'nın Türkistan'ı işgali ile yeni Sovyet idaresi Çarlık Rusyası'nın mirasını devralmış oldu. Bu haliyle Sovyet Rusya, Engels'in tabiriyle büyük bir milletler zindanı haline gelmiş bulunuyordu. Stalin'e göre: "*Rus İmparatorluğu, komşu devletlerin tarihî ve coğrafi vaziyetleri icabı birbirlerine yaklaşmaları nedeniyle tabii bir surette ortaya çıkmıştı*".³⁸ Bu görüşe göre Rusya ne Kırgızistan'ı ne de Türkistan'ı işgal etmemiş; bu ülkelerin tamamı coğrafi vaziyetleri ve tarihî inkişafı ile tabii surette Rusya ile birleşmişlerdi. Nitekim Ömurbekov 1920-1930 yılları arası dönemi bir yayılma, 1950'li yıllar için bunun bir katılma, 1960'lı yılların başında ise Kırgızistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak katıldığı görüşünün bilim çevrelerine zorla kabul ettirildiği değerlendirmesini yapar.³⁹

"*Yeni Sovyet Sistemi*", ulusları kontrol etmede, Sovyetlerin kullandığı en önemli araçlardan biri oldu. Sovyet Rusya'da iktidarı paylaşan üç ana kurum: Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Sovyetler ve Hükümet idi. Her ne kadar Hükümet ve Sovyetler belirgin bir güce sahip iseler de, gerçekte Komünist Partisi her şeyi kontrol etmiştir.⁴⁰ Parti toplumda yer alan tüm ünitelere, 1986'da sayıları 440.363'ü aşan Temel Parti Örgütleri aracılığıyla girmeyi başarmıştır. Bütün devlet daireleri, fabrikalar, çiftlikler, ordu birlikleri, okullar ve kültürel kurumlar gibi tüm önemli kurumlarda, Temel Parti Örgütleri mevcuttu. Türkistan'da kurulmuş olan 5 Türk Cumhuriyeti'nde ise durum daha farklıydı. Bu cumhuriyetler güvenilir olarak kabul edildikleri için parti içerisinde daha az temsil edilmişlerdir.⁴¹ Nitekim 1989'da Türk Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği toplam nüfusunun % 12,1'ini temsil etmekte idi. 1986 yılı verilerine göre ise Parti içerisinde ise % 5,7 oranında temsil edilmekteydiler. 1989'da Kırgızistan'da toplam nüfus 1.600.000 civarında iken, 1986'da Komünist Parti'ye üye sayısı ise 78.064 idi. Bu genel oran içerisinde % 0,4'e karşılık gelmekteydi. Diğer taraftan Nomenclature, Parti, toplumda ki kontrol uygulamasının en önemli aracı olmuştur. Merkezi atama sistemi, Sovyetlerin tüm ulusları kontrol etmesine izin vermiştir. Önemli makamlar, yerel parti üyeleri tarafından doldurulmuştur. En yüksek

³⁴ Gregory Gleason, "Orta Asya'da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları", (Çev. M. Faruk Çakır), *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002, s. 858-859. Yaş Türkistan dergisinin vermiş olduğu bilgiye göre Muhtar Kazakistan Cumhuriyeti'ne bağlı "*Kara Kırgız Muhtar Vilâyeti*", bütün Rusya İcra Komitesi'nin 25 Mayıs 1925 tarihli kararı ile Kazakistan'dan ayrılıp "*Muhtar Kırgızistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti*" ne dönüştürülmüştür. *Merkezi Bişkek olup; 24 rayonu bulunmaktadır. Bkz. "Buküangi Türkistan Cumhuriyetlerinde..."*, s. 41.

³⁵ Gündoğdu, agm, s. 405.

³⁶ M., "Sovyetler İttifakının Siyasi Coğrafyası", *Yaş Türkistan*, Sayı: 33, 1932, s. 31.

³⁷ "Buküangi Türkistan Cumhuriyetlerinde..." s. 38-39.

³⁸ "Sovyet Patriotizminden Rus Milliyetçiliğine", *Yaş Türkistan*, 1936, s. 3-4; Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 69.

³⁹ Bkz. Ömurbekov, agm, s. 616.

⁴⁰ Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 71-72.

⁴¹ Nadir Devlet, *Çağdaş Türkler*, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, s. 46-47.

düzeyde, hükümet personeli tamamen parti üyeleri tarafından oluşturulmuştur.⁴² Bu durum daha sonra Türkistan'da “yerlileştirilme-millileştirilme” meselesi olarak ortaya çıkacaktır. Öncesinde Lenin ve Rus Komünist Fırkası Merkez Komitesi “Türkistan yerli halkının hükümet işlerine, sayılarına mütenasip iştirak ettirilmesini” teklif etmişlerse de bu teklif, Rus müstemlekeçileri tarafından şiddetle reddedilmiştir. Nitekim Kazakov tarafından “Beynelmilelci Bolşevikler için Türkistan'da hiçbir türlü millî meselenin olmadığı” ifade edildi.⁴³ Kırgızistan hükümetinde vazife gören yedi kişilik Bakanlar Kurulu'nda Rusların sayısı 5 iken, Kırgızların sayısı genelde 2 ile sınırlı tutulmuştur. Kırgızistan nüfusunun % 30'unu teşkil eden Rusların, hem ülkenin imkânlarından, hem de Sovyet rejiminin nimetlerinden Kırgızlara göre daha fazla istifade etmeleri halkın vicdanında büyük bir rahatsızlık oluşturmuştur.⁴⁴ Görüldüğü üzere Sovyetler Birliği'nde siyaset ve politikaya Ruslar, genelde Slavlar egemen olmuştur. Devlet baskısı, çok sayıda ulusun bir arada tutulmasında önemli bir araç olmuştur. Gizli polis örgütü ve ordu, baskı kurmada temel vasıtalarlardır. KGB üyelerinin bildirdiklerine göre yetişkin nüfusun % 30'u farklı şekillerde de olsa, KGB için çalışmıştır.⁴⁵

Sovyet Rusya her ne kadar bütün gayr-i Rus halklarla bir Sovyet vatandaşı tipi oluşturmaya çalışmışsa da; Sovyetler Birliği'ne hâkim olan, Rus kültürü, dili ve ulusu olmuştur. Daha Çarlık devrinden itibaren Nikolay İlminski'nin yöntemleri⁴⁶ ile Türk kökenli halkları bölmek, dillerini ve kültürlerini yozlaştırmak için birçok çalışmalarda bulunulmuştur. Sovyet Rusya döneminde Türk lehçeleri arasındaki küçük farklılıklar abartılarak, farklı Türk dilleri yaratılmaya çalışılmıştır. Nitekim 1990'lara gelindiğinde bir Azerbaycan Türkü'nün bir Kırgız Türkü'nü ya da bir Özbek Türkünü anlaması zorlaşmıştır. Bu durum zorunlu olarak Rusça öğrenmeyi zorunlu hale getirmiştir. Sovyetler Birliği'nde özel okulların olmaması, resmî okullarda ise eğitim-öğretim dilinin Rusça olması, Kırgızistan'da ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nde Rusça'nın ve Komünist fikirlerin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan Ruslar 1928'de Arap Alfabetini Latin Alfabeti ile II. Dünya Savaşı başlarında ise Latin Alfabeti ile Kiril Alfabetini değiştirerek Türk Cumhuriyetleri arasında ki kültürel bağları kesmeye çalışmışlardır.⁴⁷ Bu durum Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki bağında kopmasına neden olmuştur Ruslaştırma ve Sovyetleştirme çabaları dil alanında olduğu gibi, kültür alanında da görülmüştür. Edebiyatta millî ruhu aksettirecek eserler yasaklanmış; proleterya ve kolhoz edebiyatı yaratılması ana amaç olmuştur. Millî kültürün Kırgızlar üzerindeki tesirini zayıflatmak ve hatta ortadan kaldırmak için Sovyetler, “şekilce millî, muhtevaca sosyalist” bir kültür yaratma metodunu kullanmışlardır. Sovyet okullarının vermek istediği millî kültür, muhtevası kayıtsız şartsız sosyalist, yani komünist ideolojisine

⁴² Devlet, age, s. 62-63.

⁴³ Canay (Abdülvahap Oktay), “Türkistan'da Yirileştirilme Nimesinden İbarete?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, 1930, s. 6-7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan Çelebi, “Gayr-i Rus Halkların Devlet İdarelerine İştiraki ve Yerlileştirilme Meselesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 141, Aralık 2002, s. 139-146.

⁴⁴ Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 76.

⁴⁵ İdris Bal, “Sovyetlerin Ulusları Kontrol Yöntemleri: Türk Kökenli veya Müslüman Uluslara Özel Referanslar”, *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002, s. 831.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara 1987, s. 26-32.

⁴⁷ Devlet, age, s. 25; Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 64.

tabii bir kültür olmalıdır. Böylece bütün Sovyet milletleri için ortak enternasyonal bir kültür gelişimine oldukça önem veren Komünist Parti, bu gelişmenin ileride karşılıklı olarak zenginleşmesine ve birbiriyle kaynaşmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim bu tema Sovyet neşriyatlarında uzun süre işlenecektir.⁴⁸

Yeni Sovyet İdaresi'nin Kırgızistan'da ki ekonomik görüntüsü ise tamamen kontrole dayanır. Kırgızlar geleneksel olarak Tiyen-Şan ve Pamir-Altay Dağlarının yüksek vadilerinde yarı göçebe olarak hayvancılıkla, at, koyun, keçi, sığır yetiştiriciliği ile uğraşıyorlardı. Yüzlerce yıl içerisinde gelişmiş olan bu ekonomik yapı Çarlık ve Sovyet Rusyası dönemlerinde büyük bir değişikliğe uğradı. Rus göçmenlerinin Kırgızistan'a yerleştirilmeye başlanmasıyla, Kırgızistan'ın verimli toprakları Rus göçmenlerine dağıtılmıştır. Sadece 1916 yılında Rus göçmenleri, ülke topraklarının % 58,6'sına sahip olmuşlardı. Böylece her bir Rus göçmen çiftçinin payına 3.17 desyatin, yerli halka ise 0.21 deysatin ekilebilir toprak alanı düşmüştür.⁴⁹ Diğer taraftan daha Çarlık Rusyası döneminde Trans-Hazar, Orenburg-Taşkent demiryollarının yapılması, bölgedeki ticarî faaliyetleri artırırken; temelde doğal kaynakların sömürülmesini de hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra, sanayi ve ticaretin gelişmesi, bazı ürünlerin yerel olarak işlendiği Kırgızistan'a yeni teknolojileri getirdi.⁵⁰ Sovyet Rusya döneminde ekonomi ve endüstri yönünden kalkınmak amacıyla binlerce Kırgız yerinden-yurdundan edilmiştir. Senelerce devam ettirilen bu iç göç hareketinin maksadı aynı zamanda Rus olmayan milletleri bir potada kaynaştırmak ve onların milliyet duygularını yok etmektir.⁵¹ 1928'lerden itibaren sanayiinin yeterince geliştiği, ziraat işletmelerinin ise geri kaldığı gerekçesiyle, Sovyetler genelinde köylerde bulunan 25 milyon küçük ziraat işletmesi, kolhozlara yani büyük tarım kooperatiflerine dönüştürülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda 1930 yılında Kırgızistan'da büyükbaş hayvanlar % 24,4; at % 18,5 ve koyun-keçiler % 15,5 oranında azalma göstermiştir.⁵² Aynı yıl 10 bin, 1932'de 30 bin, 1933'te 22 bin, 1934'te ise 23 bin Kırgız konar-geçer ailesi yerleşik düzene geçirilmiştir.⁵³ Diğer Sovyet Rusya döneminde hükümetlerin kendi alt kademeleri için seçebilecekleri alanlar çok kısıtlı tutulmuştur. Endüstriyel üretimi temsil eden ilgili bakanlıklar, her şeyde önce Moskova'da bulunmaktaydı. Rusya'da endüstriyel üretimin sadece % 6'sı tamamıyla cumhuriyetler

⁴⁸ Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 66-67.

⁴⁹ Kara, agm, s. 335.

⁵⁰ Abazov, agm, s. 609.

⁵¹ Nitekim 1961'de toplanan 22. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kongresi'nde Kruşçev: "*Komünistler millî ayrılıkları muhafaza etmeyecek ve ebedileştirmeyeceklerdir. Hatta millî kalıntıların en ufak belirtisinin bile kökü tam bir Bolşevik uzlaşmazlığı ile kurutulacaktır*" demekteydi. Bkz. Saray, *Kırgız Türkleri...*, s. 68.

⁵² 1927 yılında Türk-Sibirya demiryolu etrafındaki bölgede 28.883.480 baş mal olup, bunun % 63'ü Kazakların ve % 14,4'ü Kırgızlara aitti. Hükümetin resmî rakamlarına göre sadece Kazakistan'da 1930-1933 yılları arasında mevcut olan 24.000.000 baş mal hayvanın sayısı 2.400.000'e düşmüştür. Malının 9/10'unu kaybeden Kazak için açıktan ölmekten başka çare kalmamıştır. Bkz. Oktay (Abdülvahap Oktay), "Otraklaştırı Siyaseti Neticesi", *Yaş Türkistan*, Sayı: 73, 1935, s. 12. Buna benzer durumlar Kırgızistan içinde geçerlidir.

⁵³ Gündoğdu, a.g.m, s. 405-406. Sovyetler İttifakı Merkez İcra Komitesi'nin Eylül 1935 sonundaki toplantısından çıkan neticeye göre: "*(Bütün Türkistan'da) Çarlık Rusyası döneminde 10 milyondan fazla olan göçebe sayısı, 3 milyonun altına düşmüş ve 7 milyondan fazla göçebe halk yerleşik hayata geçirilmiştir.*" Bkz. Oktay (Abdülvahap Oktay), agm, s. 10.

düzeyinde yönetilmiştir. Türk Cumhuriyetleri ve özel de Kırgızistan umumiyetle hammadde deposu olarak kullanılmıştır.⁵⁴

“Yeni Sovyet İdaresi” nin Kırgızistan’da ki uygulamalarından diğer bir tanesi: demografik yapının Kırgızlar aleyhine değiştirilmesi yönünde olmuştur. Daha Çarlık Rusyası döneminde Rusya ve Ukrayna’dan binlerce çiftçi ailesinin Kırgızlardan zorla alınan topraklara yerleştirildiği bilinmektedir. Nitekim 1868’de başlayan ilk yerleşmeler 1870 ve 1880 yıllarında aralıksız sürdürüldü. 1880’li yılların sonunda Burulday, Kulanak, Nikolayevskoe, Tokmak, Bişkek ve Prievalsk kasabalarında Rus göçmenleri için köyler kuruldu. Bu göçmenlerin sayısı 15.100’e ulaşıyordu. 1897 nüfus sayımına göre Yedi-Su ilinde yaklaşık 233.700; Fergana, Sir-Derya ve Semerkant illerinde de 373.000 Kırgız bulunurken; Rus ve Ukraynalıların sayısı ise 30.000’e ulaşmaktaydı. 1913 yılı nüfus sayımına göre Yedi-Su, Fergana, Sır-Derya ve Semerkant illerinde bulunan Kırgızların nüfusu yaklaşık 770.100 idi. 1914 yılında aynı bölgelerde 122.000 Rus ve Ukraynalı bulunmakta ve bu oran toplam nüfusun % 15’ine ulaşmaktaydı.⁵⁵ 1989’da Kırgızistan’da toplam nüfusun ancak % 52’sini oluşturmaktaydı.⁵⁶ Sovyet İdaresi Rus göçmenlerine, çiftçilere yapılacak yardım, ev kredi, işletme kredisi, vergilerden muafiyet gibi hususlarda her türlü kolaylığı sağlamıştır.⁵⁷ Görüldüğü üzere “Yeni Sovyet İdaresi” Kırgızistan’da demografik yapıyı idarî, iktisadî ve sosyal açıdan Kırgızlar aleyhine değiştirmiş; Rusları daha etkin bir konuma getirmiştir.

Sonuç

1917 Bolşevik İhtilâli’nden 12 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan’ın bağımsızlığını ilân etmesine kadar geçen süre de Türkiye ile Kırgızistan arasında ki ilişkiler neredeyse yok denecek kadar azdır. Bunun nedenlerinden en önemlisi Kırgızistan’ın Sovyetler Birliğinin bir parçası olması ve Sovyet Rusya tarafından sıkı bir kontrol denetim ve kontrol altında bulundurulmuş olmasıdır. Zira Sovyet Cumhuriyetleri’nin ilgili bakanlıklarının yetki alanları ancak kendi cumhuriyetlerinin sınırları dâhilinde geçerliydi. Diğer taraftan cumhuriyetlerdeki mevcut bakanlıklara bakıldığında bir dış ilişkiler bakanlığının bulunduğu da görülmemektedir. Kırgızistan gibi, diğer Birlik Cumhuriyetlerinin Bakanlıkları yaptıkları icraatın direktiflerini kendi komünist partilerinden, onlarda Sovyet Komünist Partisi’nden almakta idiler. Bu durum Türk-Kırgız ilişkilerinin tarihi gelişimini engellemiştir. Diğer yandan Türkiye’nin Türk Dünyasına olan ilgisi her zaman Sovyet Rusya’yı tedirgin etmiş; bu konuda zaman zaman Türkiye, Pan-Türkist hareket etmekle suçlanmıştır. Taraflar arasındaki ilişkiler, Türkiye’de bulunan Türkçü ve milliyetçi parti, dernek ve cemiyetlerin genelde Türk Dünyası ve özelde Kırgızistan’a olan ilgilerinin ötesine geçememiştir. 1991 yılı taraflar arasındaki ilişkiler için önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bundan sonrası için taraflar arasındaki tarihî bağların kuvvetlendirilmesi, diplomatik, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin daha da geliştirilmesi Türk Dünyası bakımından önemli görülmektedir.

⁵⁴ Bal, agm, s. 833.

⁵⁵ Abazov, agm, s. 610-611; Kara, agm, s. 334.

⁵⁶ Bal, agm, s. 828.

⁵⁷ Temuroğlu (Tahir Çağatay), “Sovyet Rusya Muhaceret Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 103, 1938, s. 36-38.

KAYNAKÇA

- ABAZOV Rafiz, “Çarlık Yönetimi Altında Kırgızlar”, (Çev. Özgür Çınarlı-Ahmet Karan), *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002.
- BAL İdris, “Sovyetlerin Ulusları Kontrol Yöntemleri: “Türk Kökenli veya Müslüman Uluslara Özel Referanslar”, *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002.
- BAUMANN Robert F., “Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, *Türkler*, Cilt. 18, Ankara 2002.
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, III, Ankara 1983.
- BENNIGSEN A.-C. Lemercier Quelquejay, *Stepte Ezan Sesleri*, İstanbul 1981, s. 98.
- “Buküncü Türkistan Cumhuriyetlerinde İdarî Bölünüşler”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 64, 1935.
- CANAY (Abdülvahap Oktay), “Türkistan’da Yirlileşdiriş Nimedden İbarettir?”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 2, 1930.
- ÇELEBİ Ercan, “Türkistan’da Rus Sömürü İdaresine Karşı İsyanlar: Abtabacı Abdurrahman Bek ve Dükçi İşan İsyanları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 146, Ekim 2003.
- ÇELEBİ Ercan, “8 Temmuz 1916 Tarihli Çar II. Nikola Fermanı ve Türkistan’da 1916 Yılı Genel Ayaklanması”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 144, Haziran 2003.
- ÇELEBİ Ercan, “Gayr-i Rus Halkların Devlet İdarelerine İştiraki ve Yerlileştirme Meselesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sa: 141, Aralık 2002.
- ÇOKAYOĞLU Mustafa, “*Millî Küreş Meydanında*”, *Yaş Türkistan*, sa. 17, 1931.
- ÇOKAYOĞLU Mustafa, “*Kerenski ve Türkistan Millî hareketi I*”, *Yaş Türkistan*, Sa: 9-10.
- ÇOKAYOĞLU Mustafa, “*Kerenski ve Türkistan Millî hareketi II*”, *Yaş Türkistan*, Sa: 9-10.
- ÇOKAYOĞLU Mustafa, “*Kerenski ve Türkistan Millî hareketi III*”, *Yaş Türkistan*, Sa: 9-10.
- ÇOROTEKİN Tınçtıkbek, “*Kırgızistan Cumhuriyeti*”, *Türkler*, C. 19, Ankara 2002.
- DEVLET Nadir, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihleri*, Ankara 1985.
- DEVLET Nadir, *Çağdaş Türkler, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 15, konya 1994.
- GLEASON Gregory, “*Orta Asya’da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları*”, (Çev. M. Faruk Çakır), *Türkler*, C. 18, Ankara 2002.
- GÜNDOĞDU Abdullah, “*Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın*”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa: 15, Güz 2011.
- HAYİT Baymirza, “*Akmescitte Kanlı Savaş*”, *Millî Türkistan*, Sa: 55, 1944.
- KARA Fusun, “*Rusya’nın Kırgızistan’daki Koloni Siyaseti (1852-1917)*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa: 2, Elazığ 2007.
- M.Ç (Mustafa Çokayoğlu), “*Millî Mesele Tivereğide*”, *Yaş Türkistan*, Sa: 9-10, 1930.
- M., “*Sovyetler İttifakının Siyasi Coğrafyası*”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 33, 1932.
- OKTAY Abdülvahap, *Türkistan Millî Hareketi ve Mustafa Çokay (Doğumunun 60. Yılı Münasebetiyle)*, İstanbul 1980.
- OKTAY (Abdülvahap Oktay), “*Otraklaşturu Siyaseti Neticesi*”, *Yaş Türkistan*, Sa: 73, 1935.
- ÖMURBEKOV Toktorbek, “*Sömürge Döneminde Kırgızlar*”, (Çev. Liliye Sabirova), *Türkler*, C. 18, Ankara 2002.

- SABOL Steven, “Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti”, *Türkler*, C. 18, Ankara 2002.
- SARAY Mehmet, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993.
- SARAY Mehmet, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara 1987.
- SARAY Mehmet, “Rusya'nın Türkistan'da Yayılması”, *Türkler*, C. 18, Ankara 2002.
- SERTÇELİK Seyit, “Rus İmparatorluğu'nun Avrupa Yakasında Yaşayan Türklerin Demografik Dağılımı ve Çarlık Rusyası'nın Türklere Yönelik Politikaları”, *Türkler*, C. 18, Ankara 2002.
- TAHİR (Tahir Çağatay), “Bolşeviklerin Millî Siyaset Oyunu”, *Yaş Türkistan*, Sa: 78, 1936.
- TEMUROĞLU (Tahir Çağatay), “Türkistan'da İnkılâp Devri”, *Yaş Türkistan*, Sa: 25.
- TEMUROĞLU (Tahir Çağatay), “Sovyet Rusya Muhaceret Siyaseti”, *Yaş Türkistan*, Sa: 103, 1938.
- TOGAN Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981.
- “Türkistanlıların İnkılâp Aldındağı Vaziyeti”, *Yaş Türkistan*, Sa: 43, 1933, s. 26-28.
- “Türkistandağı Siyasi Vaziyet”, *Yaş Türkistan*, Sa: 14, 1931.
- “17'nci Yıl Fibrâl”, *Yaş Türkistan*, Sa: 5-6, 1930.
- “Sovyet Patriotizminden Rus Milliyetçiliğine”, *Yaş Türkistan*, 1936.